

№ 32 (2022) С. 140–146
National Academy of Fine Arts and Architecture Collection of Scholarly
Works «Ukrainian Academy of Art»
ISSN 2411–3034
Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 7.03

ORCID ID: 0000-0002-6710-9671

ORCID ID: 0000-0002-6303-051X

DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2022-32-19>

Галина Сорочинська

*студентка кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
halyna.sorochynska@naoma.edu.ua*

Валерія Пітеніна

*доктор філософії,
старший викладач кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
valeriia.pitenina@naoma.edu.ua*

СОЦІАЛЬНО-ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС ДИПТИХУ РОМАНА МІНІНА «ПЛАН ВТЕЧІ З ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ»

Анотація. У статті розглянуто проблематику впливу соціальних аспектів на формування художньої мови Романа Мініна на прикладі диптиху «План втечі з Донецького регіону». Роман Мінін народився і виріс у Донецькому регіоні та сформувався у шахтарському середовищі. У своїй ранній творчості він осмислює тему реалій життя на Сході України і відображає її крізь призму установлених мистецьких канонів та загальнолюдських світоглядних категорій. У статті розглядаються характерні і символічні для Донецького регіону текстові та візуальні знаки, які в творчості Романа Мініна стають однією з форм пізнання і розуміння Донбасу. У диптиху митець піднімає проблему внутрішнього міграційного процесу, до якого призвели низькі стандарти життя і неможливість супротиву обставинам, що історично склалися в шахтарському краї.

Ключові слова: Роман Мінін, Донбас, шахтарський фольклор, диптих, монументальне мистецтво.

SOCIAL AND ARTISTIC DISCOURSE OF ROMAN MININ'S DIPTYCH «ESCAPE PLAN FROM THE DONETSK REGION»

Halyna Sorochynska, Valeriia Pitenina

Abstract. The article examines one of the key works of the modern Ukrainian artist Roman Minin – the diptych «The Plan of Escape from Donetsk Region». Roman Minin's work is a significant and unique phenomenon in Ukrainian contemporary art. Since the beginning of the 2000s, he has been representing Ukraine on the international art scene. However, the stages of formation of the artist's method have not yet been deeply analysed. This determined the relevance of the research topic.

In Roman Minin's work, social aspects are very closely intertwined with the artistic method, forming a specific socio-artistic discourse. The artist is a native of Donbas and his work is closely connected with it. In the 1990s and 2000s, the Donetsk region was the centre of the coal industry in Ukraine, but faced a serious economic and social crisis. The author was born and grew up in a mining environment, and the works of R. Minin are one of the forms of knowledge and understanding of the Donbas. In «The Plan of Escape from Donetsk Region» the artist raises the problem of the internal migration process, which led to low living standards and the impossibility of resisting the circumstances that have historically developed in the mining region. The article uses materials from interviews with the artist, published in 2013–2019.

After examining the diptych «The Plan of Escape from Donetsk Region» in comparison with earlier works, it is proved that the diptych underwent a transformation of artistic techniques towards graphic simplification, symbolic images became more schematic. Using a metaphorical language and an exquisite arsenal of his own symbols, the author enters into a dialogue with the viewer, creating connection between the artist and society.

Key words: Roman Minin, Donbas, miner's folklore, diptych, monumental language.

Постановка проблеми. Творчість Романа Мініна є значущим і непересічним явищем в українському сучасному мистецтві. Водночас його творчість безпосередньо і глибинно пов'язана з Донецьким регіоном і є однією з форм пізнання і розуміння Донбасу. Він не лише досліджує соціальні проблеми регіону, а й інтегрує знаки-символи, елементи регіонального фольклору у свою художню мову. У диптиху «План втечі з Донецького регіону» художник декларує соціальну заангажованість своєї роботи вже у назві. Митець піднімає проблему внутрішнього міграційного процесу, до якого призвели низькі стандарти життя і неможливість супротиву обставинам, що історично склалися в шахтарському краї. Залучення широкого контексту вимагає розгляду творчості митця саме в контексті перетину соціально-культурних взаємодій.

Мистецький доробок Р. Мініна досі не став об'єктом ґрунтовного мистецтвознавчого дослідження, тому зберігається необхідність аналізу не лише його творчості взагалі, а й окремих творів.

Актуальність дослідження. Р. Мінін народився в родині шахтарів на Донбасі, там почали формуватися його художньо-естетичні смаки. Вибрані ним в мистецтві теми нерозривно пов'язані з нагальними проблемами суспільства на Сході України. Крізь призму власних переживань і відчуттів художник висвітлює особливості життя в промисловому регіоні. Р. Мінін є одним із беззаперечних лідерів серед сучасних художників, які представляють Україну на міжнародній артсцені. Етапи становлення авторського методу художника, аспекти і причини, що визначили тематику, стилістику і еволюційні тенденції розвитку його творчості, потребують глибокого аналітичного дослідження, що й зумовило актуальність і вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід відзначити обмеженість друкованих видань, наукових досліджень, мистецтвознавчих статей і публікацій, у яких комплексно і послідовно було б задокументовано та проаналізовано етапи становлення Р. Мініна як творчої особистості, а також зафіксовано та висвітлено передумови формування і транс-

формації художньої манери та стилю. А. Ложкіна згадує саме «План втечі з Донецького регіону» як етапний твір, у якому «яскравий упізнаваний мікс став хітом ... і задав тон дальшій творчості художника» [8, с. 462]. Існує низка згадок про митця в численних друкованих та електронних публікаціях, соціальних мережах, мистецтвознавчих виданнях. Найповнішим джерелом інформації мистецьких здобутків художника є каталоги І. Абрамовича, доступні в електронному вигляді [1–3]. Значною частиною є статті Н. Маценко, І. Абрамовича, А. Корнева, а також особисті інтерв'ю Р. Мініна С. Канцедалу, К. Сергацковій, О. Русіній, де митець дає змістовні коментарі щодо свого становлення як художника, фіксує зміни власних творчих пошуків, що визначають розвиток подальшої стилістики. Ці джерела дають нам часткове уявлення як про самого митця, його життєвий шлях, так і про художні методи та проблеми творчості.

Мета дослідження – проаналізувати соціально-художній дискурс диптиху Романа Мініна «План втечі з Донецького регіону».

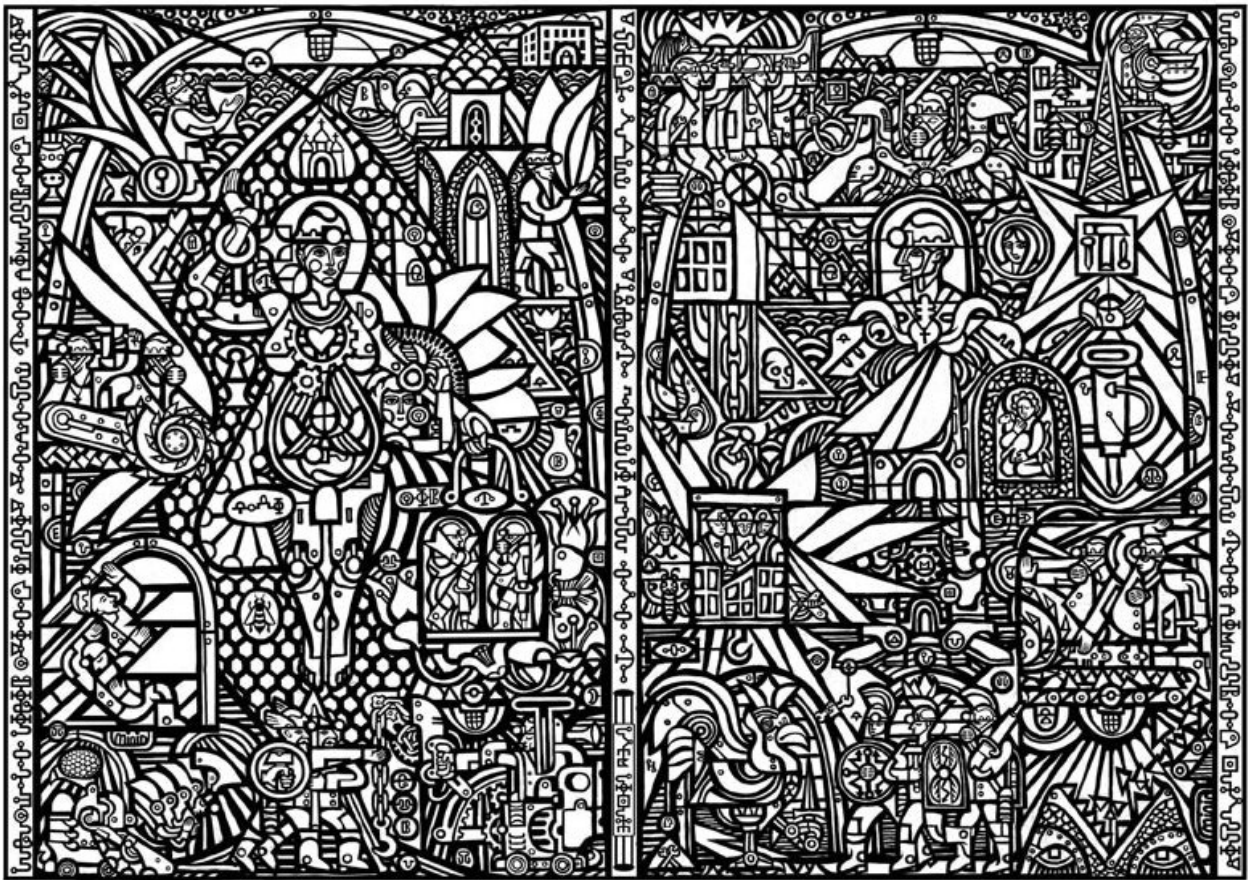
Виклад основного матеріалу. Індустріалізація Сходу України, що досягла масштабності у першій третині ХХ ст., зумовила формування унікального за своєю специфікою прошарку суспільства, усі зусилля якого були спрямовані на активну розбудову промисловості. Забезпечення виконання завдань радянського режиму здійснювалося за рахунок безжальної експлуатації людського ресурсу. Надлюдські умови праці, відсторонення від культурних магістралей, безликість важкого повсякденного існування породили виникнення у вугільному краї нового світопорядку із власними соціокультурними стандартами і регіональною ідентичністю. Із часом через сукупність низки політичних і економічних чинників розпочався процес занепаду промислової сфери. Відсутність збалансованої державної програми інвестування і розвитку промисловості призвела до критичного загострення економічної і соціальної ситуації у 2000-х роках. Низькі стандарти життя зумовили також застій і «провисання» культурного процесу. У 2010 р., прагнучи виразити дух часу і змусити глядача подивитися на реалії

промислового регіону під критичним кутом, Р. Мінін починає працювати над масштабним проектом «План втечі з Донецького регіону». Симптоми невідвортної кризи, що згустилася над малою батьківщиною, підштовхнули його звернутися у своїй творчості до актуальної проблематики внутрішньої міграції. Не лише з периферії до великих міст, а й узагалі з регіону.

Центральною віссю візуальної програми, що складалася з фоторобіт, картин і навіть макетів саркофагів, постає однойменний ахроматичний диптих «План втечі з Донецького регіону» (іл. 1), виконаний в особистому стилі митця. На момент створення диптиху Р. Мінін здійснює перехід від живописної декоративності (притаманної ранній серії робіт «Шахтарський фольклор», 2007–2011 рр.) до оперування символами, застосувавши комплекс нових художніх підходів і технічних рішень. Персонажі його полотен – це переважно шахтарі, яких він бачив із дитинства, зростаючи в шахтарській родині. У «Плані втечі» ці образи зазнають суттєвої трансформації, втрачають персоніфікацію і перетворюються на лаконічні символи. Для реалізації ідеї автор вибирає

виразну графічну мову, у якій прослідковуються певні принципи перетворення композиції на суцільний орнаментальний візерунок. Послугуючись улюбленою формулою «мінімум засобів – максимум виразності», він віртуозно оперує декоративними інструментами: формою, лінією, чорно-білим контрастом.

Як і у своєму ранньому циклі «Шахтарський фольклор», тут Р. Мінін користується принципом синестезії різних видів мистецтва, доповнюючи малюнки текстовими коментарями. Утім, тепер вони не є очевидними і доступними до прочитання, бо відображаються у вигляді криптограм, закодованих самостійно винайденим шифром-абеткою. «У дитинстві я дуже любив шифрувати літери та вигадувати мову, яку ніхто не розумів, це класна та цікава гра. А план втечі у кожного свій, і тому має бути секретним, от я й зашифрував його, хоча насправді за складністю це перший ступінь шифрування, і за бажання тексти в роботах легко піддаються прочитанню» (Канцедал С., 2013). Законспіровані повідомлення втягують опонента в таємничий діалог із твором.

Іл. 1. Р. Мінін. План втечі з Донецького регіону. УФ-друк. Тираж: 1. 195x282 см. 2011
 [http://www.kiev-foto.com/items/75]

Дві прямокутні вертикальні композиції диптиху вирізняються складною монументальною побудовою і уподібнюються вітражу, у якому відсутнє кольорове скло. Домінантами кожного з мозаїчних панно, біля яких організовується весь простір, виступають фігури жінки і чоловіка. Вони позбавлені об'єму, площинні, графічні – така стилізація тяжіє до візантійських образотворчих канонів. У манері, притаманній ранньохристиянському мистецтву, жіноча і чоловіча постаті збільшені відносно інших зображень та обрамлені аркоподібними конструкціями. Маючи протилежну природу й різнополярні енергії, кожна з них, як інь і ян, надає особливого емоційного забарвлення своєму простору за рахунок ритмів і форм. Чоловік і жінка подібні пласким манекенам із рухливими суглобами. За видимої статичної рівноваги вони у самій своїй конструкції несуть ефект рухливості. Навколо умовних Адама і Єви як декорації тісно пов'язаних гендерних начал автор конструює насичені сенсами композиційні структури, що складаються в монолітний пазл. Елементи багатофігурної мозаїки об'єднані в єдину сукупну систему, побудовану на синкретизмі духовних та матеріальних символів, що набуває рис більшої виразності за тривалого вдумливого споглядання.

Лінія обрису на обох панно розташована максимально вгорі. Лівий фрагмент диптиху наповнений непокєднаними на перший погляд стилізованими елементами: сакральними спорудами, складними механізованими конструкціями, комахами, євхаристичними атрибутами, флористичними мотивами. Сюжет побудований навколо жіночої постаті, у подібності якої, зосередившись на деталях, можна упізнати одночасно кілька символічних алюзій. Перша з них – огорнута мандорлою Богородиця з німбом над головою, що вкрита шахтарським шоломом замість мафорію. Її груди з серцем по центру поєднані шестернями у суцільний механізм із пишним родючим черевом. Долоні всередині черева огортають яйце – символ життя. Права рука з ключем на зап'ястку здійснюється до замкової щілини в урочистому жесті Оранти. Ліва міцно тримає клітку – кабінку шахтарського ліфту, що транспортує шахтарів із відбійними молотками на тлі квіткового царства. Руку мадонни обіймає юнак, образ якого прочитується як образ Спасителя. Підказкою слугують знаки біля фігур – закодовані митцем літери «М» і «С», які можна розшифрувати відповідно як мати або Марія, син або Спаситель.

Одночасно автор перетворює образ матері на крилату бджолину матку зі смугастою задньою частиною, навколо якої упорядковані комірки медових сот. Матка-цариця оточена народженою нею свитою – робочими бджолами-шахтарями. Вони в організованій ритмічній злагодженості доглядають за нею, колективно забезпечують їжею «вулик». Як відважні Прометеї, здобувають жмутки світла й несуть його іншим. Із Мйольніром Тора у руці крокують назустріч випробуванням (рука, що стискає молот, є елементом, який зображений на гербі м. Донецька). Моляться перед чашею Святого Граалю. У порочному колі сансари гинуть і народжуються знов. Ця алегорія – пряма ілюстрація високого духу служіння шахтарів суспільству, родючій рідній землі, від якої вони народжені і в яку невідворотно повернуться.

Не менш складним є наповнений нашаруванням міфологічних і релігійних навантажень ансамбль іншої частини. Порівняно з першою, де ритми більш округлі, тут образи виглядають драматичнішими і викликають занепокоєння через загострені акценти і щільнішу концентрацію. Головний герой оповіді постає у вигляді шахтаря з хрестом на шії та іконою –ранньохристиянським зображенням Христа-пастора з вівцею. У променах вибуху клітки шахтарського підйомника, яку він утримує, ширяє голуб – символ Святого Духа. У простір навколо залучені шахтарі в різноманітних подобах, які ніби щойно зійшли з рельєфів Персеполя. Шахтар-краб розмахує клішнями, ніби ковшами екскаватора. Шахтарі-раби на тлі сходу сонця (подібний символ зустрічаємо на прапорі Донецької області) несуть до кам'яної піраміди саркофаг єгипетського фараона, що оголосив себе намісником і сином сонячного бога. На стовпі лінії електропередачі прилаштувався шахтар-птаха. Шахтарі-лицарі в обладунках, озброєні гірницькими інструментами, сміливо прямують перемагати коронованого птаха з гострим клинком у лапі. Інші у цей час рубають каміння, шнеками спрямовують гірську породу в розчачнуту пашу зголоднілого дракона-ненажери. Кожен персонаж виконує свою локальну дію, яка є важливою частиною глобального надзавдання – освоєння підземних надр заради суспільного добра.

Велика кількість образів і конструкцій була запозичена автором у попередньому циклі «Шахтарський фольклор», але опрацьована в новій, більш лаконічній і символічній манері. Так, наприклад, ми бачимо фрагменти,

Лл. 2. Р. Мінін. Si vis pacem, para bellum. 100x90 см. Полотно, акрил. 2007–2011 [http://minerfolk.blogspot.com/]

які в ранній збірці виступали окремими творами, – «Хочеш миру – готуйся до війни», «На гора», «Врубайся» (іл. 2).

Звертаючись до різнобічних культурних традицій давніх і новітніх світів, Р. Мінін поєднує розмаїтий спадок на одній площині у своєрідний гносеологічний лабіринт. Складається враження, що митець боїться неозначче-

ного пустого місця і, як талановитий комбінатор, щільно заповнює полотно метафоричними зображеннями. В один лад диптиха вписані прототипи єгипетської, асирійської, скандинавської, античної міфології; християнські, язичницькі мотиви. Залучення такого широкого діапазону образних запозичень підштовхує глядача здійснити їхнє художнє пересмислення в контексті шахтарської долі, аби, послуговуючись екзегезою, збагнути надзвичайний вищий зміст твору.

Твір супроводжується криптограмами: «ПЕРЕСТУПИ ПОРОК СВОИХ ОТЦОВ УВИДИШЬ МИР ДОНЕЦКИХ БЕГЛЕЦОВ», «В ШАХТУ ЛЕЗТЬ ИЛИ В ТЮРЬМУ ЖИТЬ ПО ДУШЕ ИЛИ УМУ» (рос.). Тексти справляють неоднозначне враження, їхній тривожний зміст натякає на приреченість і безпросвітне майбутнє соціуму, у якому недоля володарює над людиною. Автор з відвертістю описує стан справ того часу у своєму інтерв'ю А. Соколовій: «Кримінальна романтика прижилася у цьому регіоні більше, ніж у інших (...) «Йти до успіху» – значить йти в шахту. Шахтарями ставали ті, хто не хотів нікого кривдити. За це я дуже люблю їх. Ті, хто був «більш пробивним», йшли у кримінальне середовище. Звичайно, хотілося із цього середовища виїхати тим, хто не хотів ні першого, ні другого» [10].

Лл. 3. Р. Мінін. План втечі з Донецького регіону. Проєкт «Пінчук Арт Центру». Фото С. Ілліна. [https://pinchukartcentre.org/ru/photo_and_video/photo/24054]

У лютому 2011 р. «План втечі з Донецького регіону» вперше експонувався у рамках однойменної виставки в Харківській муніципальній галереї і став гучною подією культурного середовища. 2012 р. його побачили за кордоном, в Італії, м. Фоліньйо, Palazzo Santagalli, де відбувся імпровізований перформанс. Відвідувачі, вистоявши в черзі через виниклий ажіотаж до екзотичного для італійців мистецтва, блукали неосвітленими залами палацу, вихоплюючи кишеньковими ліхтарями з темряви виставкові експонати [7]. У 2013 р. художник відтворив диптих у рельєфному вигляді, нашарувавши площини із зображеннями на об'ємному картоні, й провів своєрідний творчий експеримент, що став одним із номінантів премії PinchukArtCentre. Це був акт соціальної взаємодії, до якого Р. Мінін залучив дітей зі свого рідного міста Мирнограда. Аби створити свій план втечі, дітям було запропоновано погратися з пустими формами контррельєфних відбитків диптиху, розмалювавши їх власноруч (іл. 3). Художникові цікаво було зіставити образні стереотипи на малюнках дітей з оригіналом і, можливо, віднайти серед них нові. Він описує цей процес так: «Діти малювали терикони, квіти, тополі, автобуси, голубів, шахтарів, чайок, які на наших сміттезвалищах перемогли ворон. Юні обдарування вилізли за краї, мало не перебралися до сусідніх залів — їх було не зупинити. Потім я відкрив свій «План втечі». Звичайно, наші роботи були виконані в різних манерах, проте багато зображень на них практично повністю збіглися. Тепер як художник-монументаліст я знаю, з якими образами працювати, які з них найбільш стійкі, гідні монументального підходу та пройдуть крізь віки» [7].

Теми, яка раніше майже не висвітлювалася з міркувань політкоректності, майстер торкається і в контексті власної долі. «Ця виставка — автобіографічний епос на тему «Як я не став шахтарем», — пояснює Роман Мінін. — Мої картини — це моя втеча» [4]. Утім, митець не припиняє пошуки спільного зі своїми героями. «Художник брудниться у фарбу, а шахтар — у вугілля. Обоє копаються: художник — усередині себе, шахтар — у землі, — міркує Р. Мінін. — У творчих людей стан повноти життя часто збігається з професією. Це об'єднує художника і шахтаря» [9]. Мистецтвознавець С. Канцедал, який певний час виступав куратором виставок Р. Мініна, головний сенс «Плану втечі з Донецького регіону» трактує «не лише як втечу з одного місця в інше у пошуках кращого життя, а й як символ неможливості втечі

від себе» [5]. Рефлексією пошуку ідентичності і реалізації себе в глобалізованому світі просякнутий увесь проєкт. У єдиному вимірі Р. Мінін поєднує суб'єктивний та історично-соціальний аспекти, створюючи вільний простір для глядацьких міркувань. Значущість саме цієї роботи відзначає А. Ложкіна, водночас зводячи її до вельми кон'юнктурних завдань. «Працюючи з естетикою пізньюорадянського монументалізму, — пише дослідниця, — Мінін експериментує з новими матеріалами й технологіями, вводить у свої твори підкреслено надмірну орнаментальність та елементи оригінальної авторської втаємниченої мови. Художник створює ринково затребувані речі, що стали відомим візуальним символом постмайданної доби» [8, с. 514]. Проте сам автор в інтерв'ю наголошує, що фабула його мистецького задуму — «наголосити на такій проблемі, як бажання людей не змінити свій край, а втекти звідти» [10].

Після історичних подій 2014 р. і початку антитерористичної операції на Сході України «План втечі з Донецького регіону» набув нової сумнозвісної актуальності, виявившись справжнім індикатором драматичного часу. В інтерв'ю 2017 р. Р. Мінін поділився надією втілити свій задум у масштабному вигляді: «Я показував цю композицію в багатьох місцях. Але оскільки це ескіз до монументального витвору, то я вважаю, що маю дочекатися такої можливості, коли зможу втілити його в монументальній техніці у гідному місці і розмірі. Наприклад, у техніці вітражу. В архітектурній споруді має бути спочатку продумане місце під цю пластичну багатофігурну композицію. Тоді я буду вважати, що я як художник довів цю ідею до кінця. Для мене це важливо» [6].

Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження. У результаті аналітичного опрацювання твору «План втечі з Донецького регіону», створеного у 2011 р., та спираючись на попередні дослідження мистецького доробку Р. Мініна, визначено, що художник вчергове звертається до проблематики шахтарського краю. «План втечі з Донецького регіону» відображає історично успадковані соціальні і культурні особливості, характерні для Сходу України. Порівняно з ранніми творами в диптиху відбулася трансформація художніх прийомів у бік графічного спрощення, символічні образи набули більшої схематичності. Окрім регіонально-етнографічного пласту, митець звернувся до широкого міжкультурного контексту. Користуючись

метафоричною мовою і вишуканим арсеналом самостійно створених символів, архетипів і кодів, автор доводить імпульс мистецької уяви до виваженого образного вираження, що розкриває можливість не лише демонструвати головні принципи художнього мислення, а й вступати у діалог із глядачем, створюючи

соціальну комунікацію між митцем і суспільством. У результаті робота стала знаковою й етапною для його творчості.

Подальші дослідження творчих здобутків Романа Мініна допоможуть поглибити розуміння еволюції змістів, які вкладає художник у свої роботи.

Список використаної літератури

1. Abramovych I. Minin 2016. URL: <https://issuu.com/art-dealer-igor-abramovych/docs/minin2015> (дата звернення: 23.11.2022).
2. Abramovych I. Минин 2017. URL: https://issuu.com/art-dealer-igor-abramovych/docs/_2017 (дата звернення: 23.11.2022).
3. Abramovych I. Minin 2019. URL: https://issuu.com/art-dealer-igor-abramovych/docs/minin_2019 (дата звернення: 23.11.2022).
4. Художник готов помочь олигархам красиво уйти из жизни. *Вечірній Харків*. URL: <https://vecherniy.kharkov.ua/news/49064/> (дата звернення: 23.11.2022).
5. Канцедал С. Роман Мінін. «План втечі з Донецької області». URL: <https://abramovych.art/articles/view/25> (дата звернення: 23.11.2022).
6. Канцедал С. Роман Минин: «Я создаю архетип шахтера, потому что я родился на Донбассе». *Art Ukraine*. 19.03.2013. URL: <https://artukraine.com.ua/a/roman-minin-ya-sozdayu-arhetip-shahtera-potomu-chto-ya-rodilsya-na-donbasse/#.Yw0gw3ZBxnJ> (дата звернення: 23.11.2022).
7. Киценко Т. Художник-монументалист Роман Минин о выставке в темноте, искусстве как игре и арт-продюсерах. URL: <https://www.capital.ua/ru/publication/15782-ukrainskiy-khudozhnik-monumentalist-roman-minin-o-vystavke-v-temnote-iskusstve-kak-igre-i-art-prodyuserakh#ixzz7dNvvSWOO> (дата звернення: 23.11.2022).
8. Ложкина А. Перманентна революція. Мистецтво України ХХ — початку ХХІ століття. Київ : ArtHuss, 2019. 544 с.
9. Прокопенко М. Художник Роман Мінін: «У кожного є свій план втечі». *Голос України*. 2016. 18 травня. С. 13.
10. Соколова А. «План побега» художника Минина. URL: <https://www.mediaport.ua/plan-pobega-hudozhnika-minina> (дата звернення: 23.11.2022).

References

1. Abramovych I. Minin 2016. Retrieved from: <https://issuu.com/art-dealer-igor-abramovych/docs/minin2015> [In English]
2. Abramovych I. Minin 2017. Retrieved from: https://issuu.com/art-dealer-igor-abramovych/docs/_2017 [In English]
3. Abramovych I. Minin 2019. Retrieved from: https://issuu.com/art-dealer-igor-abramovych/docs/minin_2019 [In English].
4. Večirnij Harkiv. Hudozhnik gotov pomoch oligarham krasivo uyti iz zhizni. [Evening Kharkiv. The artist is ready to help the oligarchs leave their lives beautifully]. Retrieved from: <https://vecherniy.kharkov.ua/news/49064/> [In russian].
5. Kancedal S. Roman Minin «Plan vteči z Donec'koji oblasti» [Kancedal S. Roman Minin «Escape Plan from Donetsk Oblast»]. Retrieved from <https://abramovych.art/articles/view/25> [In Ukrainian].
6. Kancedal S. Roman Minin: «Ya sozdayu arhetip shahtera, potomu chto ya rodilsya na Donbasse» [Kancedal S. Roman Minin: « I create a miner archetype because I was born in Donbass»]. Retrieved from <https://artukraine.com.ua/a/roman-minin-ya-sozdayu-arhetip-shahtera-potomu-chto-ya-rodilsya-na-donbasse/#.Yw0gw3ZBxnJ> [In russian]
7. Kytsenko T. Hudozhnik-monumentalist Roman Minin o vystavke v temnote, iskusstve kak igre i art-prodyuserah. [Kitsenko T. Muralist Roman Minin about the exhibition in the dark, art as a game and art producers]. Retrieved from: <https://www.capital.ua/ru/publication/15782-ukrainskiy-khudozhnik-monumentalist-roman-minin-o-vystavke-v-temnote-iskusstve-kak-igre-i-art-prodyuserakh#ixzz7dNvvSWOO> [In russian].
8. Lozhkina A. Permanentna revolyutsiya. Mistetstvo UkraYini HH — pochatku HHI stolIttya. KiYiv: ArtHuss, 2019. 544 s. [Lozhkina A. Permanent revolution. Ukrainian art of the 20th and early 21st centuries.] [In Ukrainian].
9. Prokopenko, M. (2016, may 18). Hudožnyk Roman Minin: «U kožnogo je svij plan vteči» [Artist Roman Minin: «Everyone has their own escape plan»] *Holos Ukrajinu* [Voice of Ukraine], 13. [In Ukrainian].
10. Sokolova A. «Plan pobega» hudozhnika Minina [Sokolova A. «Escape Plan» by the artist Minin]. Retrieved from: <https://www.mediaport.ua/plan-pobega-hudozhnika-minina> [in Russian].

Подано до редакції 14.11.22